

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

SZIGETHY GÁBOR

Lapszemle XII.

Zenetörténetet 1961-ben Kókai Rezső és Fábian Imre *Századunk zenéje* című könyvéből tanultam. Tudós alaposággal megírt, adat- és gondolatgazdag, a 20. század zeneművészete iránt érdeklődők számára ma is haszonnal forgatható kézikönyv.

Böngészem a terjedelmes névjegyzéket, értelmezem a legjelentősebb zeneszerzők nevének számszerű előfordulását. Bartók Béla: 24; Hindemith: 29; Milhaud: 27; Satie: 21; Schönberg: 60; Sztroavinszkij: 61 – a számok egyértelműen bizonyítják, hogy a két magyar zenetudós valóban *századunk*, azaz a 20. század európai zeneművészetéről írt összefoglaló művet.

Kortünet: az 1950 óta Bernben élő, már a 2. világháborút megelőző évtizedben Európa-hírű magyar zeneszerző és zenetudós nevét még egy felsorolásban sem említik meg – Veress Sándorról hazánkban 1961-ben a két zenetudósna hallgatnia kellett. Eric Satie, Stuckenschmidt, Stockhausen, Honegger, Schönberg nevét már megismer(het)tem 1961-ben, de nem én voltam az itthon élő, akkor fiatal magyarok közül az egyedüli, aki csak a nyolcvanas években vagy még később ismerkedhetett meg Veress Sándor nevével, műveivel.

Nézegetem a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság hetilapjának – Jövendő, 1945. október 13. – tízedik oldalán a fényképet, olvasom a tömör képaláírást: *Veress Sándor, a Zeneművészeti Főiskola tanára előadást tart a Bartók-émlékesten.*

1945 őszén még nem persona non grata Magyarországon Veress Sándor, még nem a kommunista párt vezéreinek kizárólagos joga, hogy eldönték: Bartók Béla életműve vajon *reakciós* vagy *haladó*, s hogy bemutatható-e színpadi műve, *A csodálatos mandarin*. 1945 őszén még senki sem gondolt arra – talán még a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság hetilapjának szerkesztőségében sem –, hogy eljön az a nap, amikor a Magyar Dolgozók Pártjának álcázott hazaáruló kommunista *sejt* mindenható politikai bizottsága 1955. október 6-án úgy dönt: bemutatható a Bartók-balet, de csak két alkalommal, és nem lehet elismerő, csak kritikus sajtóvisszhangja!

Veress Sándor neve 1961-ben nem írható le Magyarországon: aki *disszidált* és Nyugaton él, az hivatalosan nincs, nem létezett, nem létezik.

Emlék a múlt század hatvanas éveiből: kíváncsi egyetemi hallgató voltam, faggattam Király István tanár urat (akkor már nem *tanár elvtárs* volt!), hogy miért nem hallunk, olvasunk Márai Sándorról. Tanárom ellentmondást nem tűrő válasza: *Márai Sándor kihullott a magyar irodalomból. Márai Sándor nevű magyar író nincs.*

A Jövendő következő oldalán kulturális *hír*: sajtótóftó a Magyar–Angol Társaság 1945 őszén alakuló közgyűléséről. *A kép jobb oldalán Márai Sándor és Heltai Jenő. A népszerű író, Márai Sándor csak 1948. augusztus 31. után hullott ki a magyar irodalomból, s lett persona non grata, mert nem tért vissza Európából szocializmust építő hazánkba.*

Harmadik kép: a Magyar–Amerikai Társaság alakuló közgyűlése. Az elnökségi asztalnál ül Kéthly Anna, az ismert, népszerű, szociáldemokrata politikus, aki ezen az őszön lidérces álmaiban sem gondol arra, hogy elvtársai (kommunista sugallatra!) 1948-ban kizárják évtizedek óta hűséggel szolgált pártjából. Elképzelni sem tudta, hogy 1949-ben a kommunisták ítélet nélkül börtönbe zárják, majd életfogytig tartó fogolysorsra ítélik. (Nagy Imre „megszánta”: 1954-ben amnesztiával szabadult!)

Régi fotókon régi sorsok.

Negyedik kép: bájos, néhány vonallal körülhatárolt női arc, Jean Cocteau francia író, költő, időse-dő fenegyerek rajza. A Nemzeti Kamara Színház mutatta be *Szent szörnyetegek* című színművét, s a Jövendő névtelen újságírója fontosnak tartja az olvasókban tudatosítani: „Cocteau nem tartozik azok közé az írók közé, akik az ember és a társadalom problémáit a nagy materiális összefüggések elemzésével igyekeznek kibogozni.”

Tamási Áron sem lelkendezett a bemutatás után, őt sem bűvölte el a francia író színdarabja, de a magyar író nem világnézeti alapon marasztalta el a francia író. Tamási Áronnak a tartalommal, pontosabban a színdarab tartalmatlanságával van gondja: „a szerző becsapott, de ennél az észrevételnél még jobban elszomorított az a tény, hogy se jót, se rosszat nem sikerült a szerzőnek írnia. Szóval semmit sem írt: s vele együtt mégis úgy kell tennünk, mintha írt volna” (Színház, 1945. október 10.).

Jó lett volna látni 1945 őszén azt az előadást, amelyet Tamási Áron szerint *megmentett* „a romok közül fel-felrepülő” Bajor Gizi magával ragadó alakítása.

Napjainkban a Nemzeti Színházban a *Szent szörnyetegek* előadását Nagy-Kálózy Eszter és Rátóti Zoltán színpadi jelenléte menti meg. Lehet, hogy koroktól, divatoktól, világnézetektől, uralkodó eszméktől, politikai rendszerektől függetlenül a színházban mindig a *színész* az igazi főszereplő?

Ötödik kép: *Szent Johanna civilben* – Gobbi Hilda (Johanna) világosszürke kosztümben, Várkonyi Zoltán (a dauphin) sötét öltönyben. A próba feszült pillanata: „Johanna föllekesedik, hosszú tirádát mond. Gobbi hirtelen elhallgat: – Nem jó! Szavalás! – Aztán félhangon hozzáfűzi, mintegy a maga megnyugtatóására: – De majd nem lesz szavalás.”

1945. október 19-én mutatták be a Nemzeti Színházban, Major Tamás rendezésében Bernard Shaw *Szent Johanna* című drámáját. Harminchét év múlva, 1982-ben jelent meg Gobbi Hilda emlékirata: *Közben...* A színésznő úgy emlékezett: három hét megfeszített próba után 1947-ben játszotta Johannát. A színházi iratok tanúsága és a korabeli hetilap szerint – negyvennégy alkalommal 1945-ben.

Gobbi Hilda 1982-ben felidézti azt a pillanatot, amikor a Nemzeti Színház lépcsőházában Somogyi Erzsébet – aki nagyon remélte, hogy ő lesz Johanna – a frissen kapott szereppéldányt kitépte a kezéből, földre dobta és megtaposta. Az előadással kapcsolatban a hajdani Johannának ez az egyetlen emléke. „1947-ben, úgy emlékszem...”

Kényszerű hosszú szünet után, 1945. október 19-én Gobbi Hilda mint Szent Johanna lépett először a Budapest ostromakor súlyosan megsérült, sebtiben helyreállított Nemzeti Színház színpadára. Lehet ezt a pillanatot elfelejteni?

Magyar színpadon az első Szent Johanna 1924-ben Bajor Gizi. A Gobbi Hilda által rajongva csodált, bálványként tisztelt színésznő alakításának lelkét terhelő emlékével a próbák során kell megküzdenie. Szent Johannaként 1936. február 8-án a Belvárosi Színházban Bulla Elmának tapsorkános, *falrengető* sikere volt. E siker sokakban elevenen élő emlékét kell elfelejtenie Gobbi Hildának a Nemzeti Színházban 1945. október 19-én. A bemutatót megelőzően egy névtelen újságíró is Bulla Elma *felejtethetlen* sikerét emlegeti, és megjegyzi: „Gobbi Hilda színészi egyéniségében pedig szerencsésen keveredik a paraszti keménység és a beteges megszállottság” (Fényszóró, 1945. augusztus 26.).

Pedig... Nyelvtanilag: kötőszó. A színésznő lelkében: goromba tűszúrás.

Tíz év múltán mutatják be újra Budapesten Bernard Shaw drámáját (Magyar Néphadsereg Színháza, 1955. november 25.); újra Bulla Elma játssza Johannát; újra sokan és sokféleképpen elemzik, méltatják, magasztalják alakítását, s akik emlékezhetnek – nézők, kritikusok, színházi emberek –, valamennyien elragadtatással emlegetik a húsz évvel korábbi színházi csodát.

Elpereg még húsz év: „*A halhatatlan Jeanne d’Arc* – Magyarországon 1924-ben, egy esztendővel a New York-i ősbemutató után Bajor Gizi szólaltatja meg a Magyar Színházban. A kritikák magasztalják Bajor lírai alakítását, de a dráma első igazi magyar sikerét a már említett belvárosi színházi előadással aratja, Bulla Elmával a főszerepben. »Bulla Elma nélkül aligha adták volna elő a darabot...« – lelken-dezik Hevesi Sándor a Színházi Életben” (Film Színház Muzsika, 1975. október 11.).

A cikk írója egy felsorolásban Gobbi Hilda nevét is megemlíti.

Három évvel később terjedelmes interjú Bulla Elmával. A színházi kritikus hódolata: „.....Johanna is él. A kollégáim pontosan megválasztott jelzőihez – »törékeny«, »erős«, »belső izzású« – én még azt is hozzáténném: iszonyúan magányos. Amikor Bulla Elma Johannája a tömeg közepén áll, vagy imádkozni letérdel, mintha légköbméterekben volna mérhető ez a rásúlyosodó magány” (Új Tükör, 1978. november 26.).

Vajon mikor felejtette el Gobbi Hilda, hogy 1945-ben ő is volt Szent Johanna magyar színpadon?

Hatodik kép: Marlene Dietrich Hollywoodban egymillió dollárra biztosított világszép vádlója és bokája! Lábát fogva emeli magasba két boldog férfi a világhírű színésznőt, hogy egy, a repülőgép ablakán kihajoló, hazatérő hős amerikai katonát Marlene Dietrich átöleljen, megcsókoljon. Villanásnyi pillanat három férfiember életében. Gondolom, évtizedekig kitaró boldogságos mesélnivaló: *Amikor én egy világsztárral csókolódtam... amikor foghattam a lábát...*

Hetedik kép: puha fotelbe süppedő, csábosan mosolygó, Los Angeles-i háziasszony, Mrs. Monroe keresztbe tett gyönyörű szép, selyemharisnyába bújtatott lábcskái. A hölgy éppen ügyvédjével tárgyal a válás utáni tartásdíj nagyságáról. Férje kíván elválni tőle; az ok: „felesége a reggelinél hálóingben jelent meg”. A tartásdíj megítélése nem kérdéses, mert számtalan tanú bizonyítja, hogy „Mrs. Monroe a legjobb háziasszony az egész környéken”.

Los Angelesben 1944-ben 17 803 válóper volt, előfordult, hogy három perc tárgyalás után a bíró már ki is mondta a válást, s megítélte az asszony által követelt tartásdíjat. Hölgykoszorú, hosszú kép-

sor: „Ezt a 24 embert egy napon választották el.” Nyilatkozik a divatos, évi 250 000 dollárt (akkor!) kereső ügyvéd: „...a háború befejezése után Amerikában a válások száma még jobban fog növekedni: hazajönnek a gyors házasságot kötött katonák, és azt fogják látni, hogy a dolgok nem mennek egészen úgy, ahogy ők azt elképzelték. Azt mondja ez az elismert válási szakértő: »Az USA férfiai részére most véget ért a katonai háború, és elkezdődik a házassági hadjárat. Ez a helyzet.«”

Mint egy elegáns, felkapott fodrászüzletben, úgy üldögélnek a válni készülő hölgyek – köztük nyakában ezüstróka keppel a mindenre elszánt Mrs. Monroe – az ügyvéd tágas várószobájában. Az új kor előszele: „A legnépszerűbb válóok a »szellemi durvaság«, ebbe minden belefér, attól kezdve, hogy a férj sokáig olvassa az újságot, egészen addig, hogy nem ízlik neki otthon a bifsztek.”

Valószínűleg Los Angelesben akkor nem sokan sejtették, hogy milyen torz, lélekromboló, erkölcspusztító, szabadságmaniás világtörténelmi változások *előszele* fújdogál az amerikai válóperes tárgyalásokon; Magyarországon roppant boldog volt és nem győzte csodálni asszonyát az az újságot sokáig olvasó férj, akinek otthonában hitvese vacsorára bifsztekkel készített – 1945 inflációzuhatagos őszén.

Nyolcadik kép: a kis kopasz gazember és jakut felesége október 7-én, a budapesti törvényhatósági választások napján, a szavazás után mosolyogva ballag hazafelé. Rákosi Mátyásné fején fekete turbán – a harmincas években ilyet és hasonlót viseltek a divatosan öltözködő, elegáns budapesti hölgyek. A Magyar–Szovjet Művelődési Társaság hetilapjának szerkesztői, munkatársai *hangosan* természetesen kommunisták, de *halkan* sokat megélt, sok mindent túlélte pest-budai polgárok. Jöttek a németek, mentek, jöttek az oroszok, maradtak, de néhány háborús év alatt nem lehet elfelejteni mindent, ami volt. Nyomtalanul nem tűnik el egy pillanat alatt a régi Magyarország. Lám, Rákosi elvtárs felesége sem jár hajadonfótt. A turbán az már majdnem kalap, és ha Rákosiné turbánt visel, akkor a kalapot sem kötelező *polgári csökevénynek* tartani.

Képsor a szovjetbarát hetilapban a londoni masamódok egyesületének albumából: *Hatórai kalapok*. Tollak, tüllök, selymek, fodrok, virágok, fátlyak – *szeszélyes kalapkák*. Magyarázat is tartozik a kalapcsodákhoz: „Az itt elsőnek bemutatott modelleket hivatali munka után hordják, késő délután, amikor már a munkanap öltözéke az esti eleganciába megy át. Ezért nevezik az ötörai tea mintájára hatórai kalapnak.”

Kérdés, hogy a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság hölgytagjai a munkanap öltözékében vet-

tek-e részt a párttaggyűlésen, vagy az esemény jelentőségére való tekintettel addigra már *átmentek* esti eleganciába.

Az elvtársnők a londoni masamódok egyesületétől nem rendelhettek kalapot, de az apróbetűs hirdetés szerint turbánt a Lampert cégtől igen: „hozott anyagból (kötöttből is) – Andrassy út 40. (Párisival szemben)”.

Kilencedik kép: *Szálasi a politikai rendőrség fogdájának ablakából néz szembe megszolgált „jövendőjével”*. A hetilap címlapja: ráccsal keretezett homályból a fényképésszel – és a lapot kezében tartó olvasóval – farkasszemet néző nyilasvezér engesztelhetetlen gyűlöletet sugárzó tekintete.

1945. október 3-án az Amerikai Egyesült Államok repülőgépen Budapestre szállította, s ezt követően átadta a magyar kormánynak a háborús főbűnösök első csoportját. Képek a hetilap páros oldalán: 1944. október – a Magyarországot végső romlásba döntő nyilas csűrhe hatalomátvétele. Képek a hetilap páratlan oldalán: 1945. október – börtönpriccsen életről-halálról merengő, gyűrött arcú, sorsukra váró nyilasok.

Bűnösök, hazaárulók: ők már tudják, mi vár rájuk; tudják a *jövendőt*.

Az a főváros bombázását, pincében rettegést, szeretteiért aggodást túlélte hölgy, aki a Lampert cégnél az Andrassy úton, szemben a Párisi áruházzal turbánt vásárol vagy rendel magának; az a színházzseregtő néző, aki jegyet vesz a Nemzeti Színház pénztárában a Szent Johanna előadására; az a pesti polgár, aki önfeledten tapsol a Nemzeti Kamara Színházban, amikor az összecsapódó függöny előtt a tetszésnyilvánítást köszönve meghajol Bajor Gizi; az az újságolvasó, aki boldogan nézegeti hetilapjának tízedik oldalán Marlene Dietrich csodálatra méltóan formás lábát; az a férj, akinek esze ágában sincs imádozott feleségétől elválni, de tágra meredt szemmel álmodozik egy közepesen megsütött, egri bikavér mártással, kakukkfűves erdei gombákkal ízesített, enyhén csípős angol mustárral felszolgált bifsztekről, amelyet utoljára néhány évvel ezelőtt Budán, a Horthy Miklós úton, a Ketter étterem kerthelyiségében evett; az a sokat olvasó értelmiségi, aki érdeklődve tanulmányozza Márai Sándor megjelent naplójegyzeteit („A jellem, ez a fontos rögeszme.”) a Színház 1945. szeptember 5-én megjelent számában – ők, a milliányi, háborút túlélte magyar eltökélten reménykednek...

Él magyar, áll Buda még... S csodának ez is épp elég – imádkozott a költő, Vas István, s a magyarok hitték, akarták hinni: lesz, igen, lesz még a Kárpát-medencében boldog magyar élet.

Jövendő – képes hetilap Magyarországon, 1945 őszén.